

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

Verantwoordelijk Hoofdredacteur: G. H. Waage, Prof. Pieter Willemsstraat 41, Maastricht, Telefoon 3605. — Mederedacteuren: Jos. Cremers, Canne-België, Dr. H. Schmitz, Wien 1, Seitzergasse 3, R. Geurts, Echt. — Penningmeester: Mr. G. van Spaendonck.

Postgiro 125366 ten name v. h. Nat. hist. Gen., Maastricht.

Verantwoordelijk Uitgever: Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.

Verantwoordelijk Drukker: Drukkerij v. h. Cl. Goffin, Nieuwstraat 9, Telefoon 2121, Maastricht.

Verschijnt Vrijdags voor de Maand. Vergad. van het Natuurhistorisch Genootschap (op den eersten Woensdag der maand) en wordt aan de Leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg gratis en franco toegezonden. Prijs voor niet-leden f 6.00 per jaar, afzonderlijke nummers voor niet-leden 50 cent, voor leden 30 cent. Jaarl. contributie der leden f 3.50. Auteursrecht voorbehouden.

Registratie nummer 520.243. — Oplage-register nummer 26.

INHOUD: Aankondiging Maandelijksche Vergadering op Woensdag 5 Mei a.s. — Nieuwe leden. — Excursie-aankondigingen. — Excursie-verslagen. — Verslag van de Maandelijksche Vergadering op Woensdag 7 April '43. — Dr. P. Peeters S.J. Wilgenkatjes. — A. De Wever. Geen wilgen afsnijden! — A. De Wever. Mei in 't Krijtland. — Rector Jos. Cremers. De natuurhistorische verzamelingen van Christiaan Quix. — Rector Jos. Cremers. De Kroedtwüsj.

DE MAANDELIJSCHE VERGADERING

zal plaats hebben op **Woensdag 5 Mei a.s.**,
te 6 uur in het Museum.

NIEUWE LEDEN.

P. Bollen, Rector, „Severen”, Amby. M. F. M. Brand, R. K. pr., Leeraar Bissch. Coll., Roermond. Ir. W. J. Dewez, Rijkslandbouwconsulent, Parklaan 26, Roermond. Ir. H. J. Dresen, Akerstraat 90, Heerlen. L. W. C. van der Drift, Oude Molenstr. 1, Oss. H. A. J. Eberhard, apotheker, Papenweg 1, Maastricht. Mr. J. Fruytier, van Heylerhofflaan 1, Maastricht. Ir. E. de Haart, St. Anthoniusweg 8, Heerlen. H. Hageman, Wyborghstr. 20, Katwijk a. Zee. Ir. M. Huizinga, Aylvalaan 6, Maastricht. Mevr. dr. A. K. Kok, van Heylerhofflaan 20, Maastricht. H. Koch, Akersteenweg 118, Heer. Mr. Dr. C. M. M. Kortmann, Bosserhof, Ittervoort. Ir. A. H. W. Martens, St. Hubertuslaan 26, Maastricht. Mevr. H. v. d. Meulen-van Egdome, Valderenstr. 73, Geleen. R. Marres, Prins Bisschopsingel 21, Maastricht. dr. S. J. van Ooststroom, Emmalaan 21, Oegstgeest. L. M. Pagnier, Industrieweg 14, Maastricht. V. G. Ploem, Veldkuilstr. 8, Kerkrade. Ing. J. F. E. Regout, St. Lambertuslaan 4, Maastricht. W. J. van Riel, Oranjepark 26, Dordrecht. Mej. Hans Sarolea, Caumerbeeklaan 44, Heerlen. Mr. L. R. Schreinemacher, K. Kareplein 9, Maastricht. Mevr. W. van Spaendonck-Marres, St. Lambertuslaan 56, Maastricht. Drs. F. Tjallingii, Blumenkampstr. 15, Venlo. Dr. J. J. M. Timmers, Maliesingel 29, Utrecht. Dr. E. J. A. H. Verzijl, Breedestr. 1, Maastricht. J. H. Ubachs, Bankier, Wijkersingel 70, Maastricht. B. J. Tjerks, Akenersteenweg 202, Heer. H. G. van Wouw, apotheker, Kon. Emmaplein 20, Maastricht. Mr. L. Th. M. Bronsgeest, Oliemolenstr. 15, Heerlen. J. J. H. Heygele, Grootte Staat 56, Maastricht. J. van Sonsbetek, Maastrichterlaan 43, Beek. A. A. van Acker, arts, Rijksweg, Sittard. C. Smeits, Wijkersingel 42, Maastricht. J. L. H. A. Hollman, arts, Gr. Looierstr. 10, Maastricht. Th. van der Stok, arts, Brusselsche weg 20, Maastricht.

EXCURSIES.

Op Zondag 9 Mei orchideeënexcursie naar 't Gerendal, tusschen Wylre en Schin op Geul. Vertrek te Maastricht per trein van 9.30; te Heerlen per trein van 9.18 naar Schin op Geul. Na aankomst van den trein uit Maastricht te 9.57

begin der excursie. Zie voor deze tocht 't artikel van A. De Wever in dit nummer.

Op Zaterdagavond 22 Mei vogelexcursie naar het Cannerbosch. Samenkomst te 7 uur op het Tongerscheplein.

Vogelexcursie op Zondag 28 Maart.

Door het dreigende weer afgeschrikt, waren er blijkbaar veel vogelliefhebbers thuis gebleven, zoodat slechts vier leden onder leiding van den heer R. Kofman de wandeling via Rothem en Geulhem naar Valkenburg maakten. Het weer bleef boven verwachting goed en bleek heel geschikt om vogels te beluisteren. Opvallend was weer, hoe rijk Zuid-Limburg, door de vele boomgaarden, hagen en bosschen, aan kleine vogels is. Om hiervan een beeld te geven volgt een volledige lijst van de waargenomen soorten: patrijs, houtduif, steenuil, groene en bonte specht, zanglijster, merel, zwart roodstaartje, roodborst, heggemus, tjiftjaf, winterkoning, leeuwerik, groote gele kwikstaart, witte kwikstaart, koolmees, pimpelmees, glanskop- en matkopmees, staartmees, boomkruiper, roek, kauw, ekster, vlaamsche gaai, vink, kneu, huismusch, ringmus, groenvink en geelgors.

Vogelexcursie op Zondag 18 April.

Ongeveer 60 leden maakten bij zeer mooi weer de wandeling van Schin op Geul naar Houthem. Het groote aantal deelnemers maakte verdeling in groepen noodig. De heeren R. Kofman, M. Mommers (vogels) en L. Grégoire (botanie) namen de leiding op zich. Doordat het traject uitsluitend langs de Geul voerde en dus minder gevarieerd was dan op 28 Maart, was het aantal waargenomen soorten geringer, hoewel nog alleszins bevredigend. Vermeld moge nog worden, dat één der groepen de Eur. kanarie waarnam. Deze vogel broedt, zeer lokaal, in de omgeving van Valkenburg.

Excursie naar de „Schoone Grebbe” te Ryckholt op Woensdag 14 April.

'n Mooier tijdstip voor de Ryckholt-excursie had niet gekozen kunnen worden, dan deze dag, die ons tevens op de heen- en terugreis liet genieten van de bloeiende kersenboomen!

Nog voor de excursie begon, vond Mej. W. van Iterson (Heerlen) aan den voet van den heuvel een *Hyla arborea* (Boomkikker), die nog niet in de Ryckholter bosschen was waargenomen, maar wel van een enkele andere vindplaats in Zuid-Limburg bekend is.

Boven aangekomen, hield de heer Baartmans een korte explicatie over den loop van de Maas in het Kwartair en over de vorming van het huidige Maasdal, tusschen St. Pietersberg en Gronsveld.

Daarna begon de eigenlijke excursie, waarvan de heer Nyst, Conservator van het Provinciaal Oudheidkundig Museum te Maastricht, de leiding had. Na een uiteenzetting over de onderzoekingen, resultaten en opvattingen van Belgische en Nederlandsche archeologen, toonde de heer Nyst ons het Grand Atelier, de Henkeput en de abri, waarvoor, ondanks de terreinmoeilijkheden, veel belangstelling was. De vele vragen, die den heer Nyst gesteld werden over de opvattingen omtrent aard der werktuigen, ouderdom, enz. waren eveneens een duidelijk bewijs van de interesse der deelnemers in de praehistorie van Ryckholt.

Onder leiding van den heer Grégoire werden nog verschillende planten der merkwaardige flora waargenomen, waarvan we alleen willen noemen de amandelwolfsmelk (zeldz.), eenbes, gele anemoon, mannetjes-orchis, kever-orchis, gele doovenetel, klaverzuring, muskuskruid, daslook, morielje.

Mr. van Spaendonck dankte namens het Bestuur van het Natuurhistorisch Genootschap de leiders der excursie.

VERSLAG VAN DE MAANDELIJSCHE VERGADERING OP WOENSDAG 7 APRIL '43.

Aanwezig de dames: A. Kemp-Dassen, Fr. v. Schaik, M. Kofman-Kamminga, G. v. Goethem, T. Dütting, H. Beljaars, T. Grégoire, R. Sekhuis en W. v. d. Geyn, benevens de heeren: Jos. Cremers, L. Grossier, G. v. Spaendonck, Fr. v. Rummen, M. Mommers, D. v. d. Gugten, C. v. Maastricht, C. Bouchoms, D. v. Schaik, J. Maessen, J. Gozé, M. Kemp, Edm. Nyst, W. Otten, R. Kofman, Fr. A. Husson, Br. Jeroen, Br. Christoforus, H. Kortebos, J. Baartmans, H. Mommers, E. Schoenmakers, Br. Laurentius, L. Grégoire, W. v. Onstenk, P. Wassenberg, J. Bennema, P. Tideman, G. Waage, H. Kortebos, L. v. Noorden, P. Evers en G. Waage.

De vergadering wordt gepresideerd door Rector Cremers.

De heer Waage geeft namens het Stedelijk Gymnasium aan de bibliotheek in bruikleen: „Geologische Kaart van Nederland” door Staring, 2e druk — 1889. Deze historisch waardevolle atlas is een mooie aanwinst voor 't Museum en de Voorzitter zegt dan ook 't Sted. Gym. hartelijk dank.

In verband met de in het Natuurhist. Maandbl. no. 5 van 1942 vermelde gegevens over salpeterwinning in de mergelgroeven te Gronsveld, vestigt de heer C. J. Bouchoms de aandacht op een opstel van den heer M. Caumartin te Luik, verschenen onder den titel „Souvenirs de promenades à Gronsveld” in den jaargang 1864 (deel 1) van het Limburgs Geschied. en Oudheidkundig Genootschap alhier. Men leest daarin op bladz. 264 het volgende over de winning van salpeter: „Sous l'empire français on y fabriquait du salpêtre, et aujourd'hui encore d'épaisses couches d'un fumier nitreux exhausserent le sol de certaines galeries.”

Sprekend wijst erop, dat derhalve ongeveer 80 jaren geleden in zekere gangen der betrokken groeve nog dikke lagen salpeterige mest, die thans vrijwel verdwenen zijn, aanwezig waren. Ook meent hij, dat de aanduiding van den tijd, dat het salpeter bereid werd, als juist kan worden aangenomen. Omstreeks 1860, toen de heer Caumartin ter plaatse onderzoekingen deed, kon hij zich hieromtrent betrouwbare gegevens verschaffen van personen, die in de jaren 1804—1814 volwassen waren.

Br. Christoforus zegt het volgende. De vorige vergadering werd gevraagd, of er ook een Limburgsche uitdrukking was voor kwee. Verschillende vee-artsen, die er naar gevraagd werd, kenden zoo'n uitdrukking niet. Nu vertelde mij deze week een boer, dat men hier spreekt van een gils. Ook voor castreren, speciaal van biggen, gebruikt men 't woord gilsen.

De heer van der Gugten vraagt, wat corpora lutea zijn, waarvan in 't artikel over 't ontstaan van een kwee sprake is. De heer Waage beantwoordt deze vraag.

Wat zijn corpora lutea?

In de eierstokken of ovaria vindt men bij een pasgeboren ♀ zoogdier bindweefsel met daar tusschen een groot aantal ronde cellen, de onrijpe eicellen. Om elke eicel ligt een laag platte cellen en daarom heen liggen bindweefselcellen concentrisch gerangschikt. Eicel, platte cellen en bindweefselcellen vormen samen de primaire follikel. Bij een pasgeboren meisje vindt men een 200.000 van deze primaire follikels. Bij de groei verdwijnen vele hiervan en slechts een gedeelte wordt grooter. Bij den mensch een 35.000. Ook hiervan komt slechts een klein gedeelte (bij de mensch ± 400) tot volledige ontwikkeling.

Bij deze ontwikkeling gaat de laag platte cellen, de follikelcellen, die de eicel omgeven, groeien, de cellen deelen zich en ten slotte is er een dikke laag cellen om de eicel heen. Ook de eicel is gegroeid, terwijl om deze cel een doorzichtig vlies, zona pellucida, ontstaat, waarin zeer veel gaatjes zitten, waardoor uitloopers der follikelcellen heen-

dringen, die de eicel voeden. De follikelcellen scheiden tusschen de cellen vocht af, waardoor deze cellen naar den omtrek gedrongen worden. Zoo ontstaat een met vocht gevuld blaasje, Graafsche follikel, waarin de eicel, als een verhevenheid, de eiheuvel, uitpuilt. In de Graafsche follikel hoopt zich steeds meer vocht op, zoodat de follikel uitpuilt aan het oppervlak van den eierstok. De doorsnede van dit uitpuilende blaasje is bij den mensch ± 5 m m. Door de vochtafscheiding ontstaat in het blaasje een steeds grooter wordende druk, waardoor het ten slotte barst. Het vocht in de follikel loopt weg en neemt de eicel mee (ovulatie), die terecht komt in de buikholte en door den eileider verder wordt gevoerd. Het follikelvocht bevat stoffen, die door 't bloed worden meegevoerd en een ander orgaan aanzetten tot een of andere reactie. Men noemt dergelijke stoffen hormonen. Het follikelvocht bevat z.g. oestrogenen en oestronen (oestron, oestradiol en oestriol), die het uitgroeien van het baarmoederslijmvlies beïnvloeden (proliferatie van het uteruslijmvlies).

De follikelcellen aan den binnenkant van het Graafsche blaasje gaan zich deelen en vullen de holte op. Deze cellen bevatten een gele kleurstof, waardoor het geheel een gele kleur krijgt. Dit lichaam noemt men gele lichaam, corpus luteum, dat een hormoon vormt, progesteron.

Dit hormoon, doet o.a. de klieren in het uteruslijmvlies groeien, waardoor de eventueel bevruchte eicel, die zich na bevruchting, hoog in den eileider, al verschillende malen heeft gedeeld, zich kan innestelen in het slijmvlies van de baarmoeder. Bovendien belet dit hormoon het rijpen en barsten van nieuwe follikelcellen tijdens de zwangerschap. Deze werkingen staan in dienst van het mogelijk maken en behouden der zwangerschap. 't Corpus luteum waakt over 't jonge ei, maar is zelf van het ei afhankelijk.

Sterft 't corpus luteum voortijdig af, dus voordat de geboorte van 't jong plaats vindt, dan degenerereert het uteruslijmvlies en 't jong blijft niet meer verankerd in de baarmoeder liggen en wordt uitgestooten.

De heer **Paping** vraagt, of 't Genootschap niet eens een filmavond kan geven, zooals, dat vroeger gebeurde. De secretaris zegt, dat de brandweer strenge eischen stelt aan zaal en filmtoestel, eischen, waaraan onze vergaderzaal niet voldoet, al is de Conservatrix bezig, dusdanige veranderingen te verkrijgen in de inrichting dezer zaal, dat van de zijde van den brandweer geen bezwaar meer zal worden gemaakt tegen een film-vertooning hier, waarbij maximaal 60 personen aanwezig mogen zijn.

Daarna uiten verschillende leden hun wenschen ten opzichte der vergaderingen. De **Voorzitter** wijst er op, dat de vergaderingen de laatste maanden een wetenschappelijker karakter dragen dan vroeger. Hij meent, dat hierdoor vele leden worden afgeschrikt om eenvoudige waarnemingen mede te deelen, zooals dat vroeger gebeurde. De heer **Waage** zegt, dat het zeer moeilijk is geweest gedurende de afgelopen wintermaanden, de verga-

deringen te vullen. Inderdaad is 't karakter der vergaderingen verandert, mede door zijn schuld. Doordat echter uit de leden zelf geen mededeelingen kwamen, heeft hij korte causerieën gehouden over moderne biologische problemen. Dat hiervoor belangstelling bestaat blijkt z.i. uit het, ondanks de duisternis, drukke vergaderingbezoek, uit vele vragen hem mondeling en schriftelijk gedaan en uit het ter leen vragen van boeken, betrekking hebbend op de behandelde onderwerpen. Wil men het anders, dan zullen de leden meer actief moeten deelnemen.

WILGENKATJES.

Met genoeg lees ik de „flora” van Dr. De Wever, maar een gevoel van angst, haast van wrevel, overviel mij, toen ik in de laatste aflevering las: „We zijn hier niet in een stadsplantsoen; we mogen een flinken bos bloeiende takken afsnijden en meenemen, om de lente ook binnenshuis te halen”. Ook zonder deze aansporing gebeurt dat, helaas! maar al te veel. Wanneer zal het ook in ons land niet meer mogen, bij geen enkelen wilg, waar ook bloeiend? In Zwitserland in verschillende kantons, en ik meen ook in Duitschland, worden alle wilgen tegen zulke rooverij beschermd. Waarom? „Wilgen zijn niet alleen van belang voor de vlechterij en als siergewas, maar ook van groote beteekenis voor den imker”. Honigslingeren van de wilg zal nog niet een op de 1000 imkers gedaan hebben. Voor het broei-nest kunnen zij honig best missen; als vervang-middel daarvoor hebben wij suiker met bijenthee; maar voor stuifmeel hebben wij zulk een middel niet. Sojameel, nu in de oorlogsjaren in ons land zelfs niet verkrijgbaar, bewijst niet denzelfden dienst. Zonder stuifmeel geen jonge bijen en zonder bijen zoo goed als geen fruit. Van de bestui-ving der fruitboomen (en bessenstruiken) komt 75—80 % op hun rekening. Wilgen, vooral de waterwilgen, zijn in het vroege voorjaar de beste leveraars van dat hoognoodige stuifmeel. Vandaar ook in de bijentijdschriften van vele landen de telkens herhaalde aandrang, bij elken bijenstand wilgen te planten.

Daarom, lezeressen en lezers van het Maandblad, gaat de wilgen niet plunderen! Als U ten koste van de wilgen de lente in huis haalt, voor enkelen, wat blijft 'er dan bovendien over voor allen van lentebloei en lustig bijengezoem in de kaalgesneden wilgen?

Dr. P. PEETERS S.J.

GEEN WILGEN AFSNIJDEN!

Zoowel een fruitteeler als een imker maakt mij opmerkzaam, dat 't stuifmeel der wilgen onmisbaar is voor 't eerste broed der bijen, die toch zoo hoog noodig zijn voor de bevruchting der fruitboomen.

Voor die aanmerking ben ik dankbaar, men is nooit te oud om te leeren!

Daar 't nuttige vóór 't aangename dient te gaan,

mogen geen bloeiende wilgentakken afgesneden worden, al zou 't in de uitgestrekte Wilgebroeken te Schinveld en Brunssum op een paar takjes niet aankomen.

Laten wij ze dus buiten alleen maar eens goed bekijken en koopen wij bij den bloemist wat lentebloemen voor de kamer.

Als bijenplant behoeven onze inheemsche wilgensoorten voor de buitenlandsche niet onder te doen. Onder de eerste zijn er meer dan twintig die er bijzonder voor geschikt zijn. Wel zijn er onder de uitheemschen enkele soorten, die heel vroeg bloeien met groote katjes, zooals bv. de R i j p w i l g (*Salix daphnoides*) die aangeplant is te Brunssum op 't stort der Staatsmijn H.; en de K a s p i s c h e W i l g (*S. acutifolia*) in 't plantsoen bij 't nieuwe kanaal te Elsloo. Beide hebben 't voordeel dat ze ook in drogen, mageren grond goed groeien. Verder *S. Medemii* uit Armenië.

In vlechtwilgenkulturen te Schinveld, Brunssum, Heerlen, Noorbeek en in bijna alle gemeenten in de Maasstreek wordt 't teenhout deels ieder jaar, deels om de 2 jaar afgesneden. Slechts enkele soorten bloeien reeds op 't tweejarig hout en dit zijn niet eens de vroegstbloeiende. In N. Nederland worden de struiken in de hakgrienden in den regel om de 4 jaar gesnoeid.

Vóór de Wilgen leveren Klein Hoefblad, Hazelaars, Elzen en de mannelijke *Taxus*struiken in de tuinen ook reeds stuifmeel.

Op 't oogenblik zie ik maar weinig bijen in den tuin. Ze trekken naar de bloeiende koolzaadvelden.

A. DE WEVER.

Mei in 't Krijtland

I.

door

A. De Wever.

(Foto's v. d. schrijver)

*'t Is vreugjaor, 't is Mei!
Den hoef en de wei,
Ze blinke, ze bleuje,
De kleurkes, ze gleuje,
De greeskes, die greuje
Zoe fris en tevreij.*

E. Jaspar.

Reeds vóór den oorlog moesten eenige stukken natuurterrein opgeofferd worden terwille van hoognoodige doelen.

Sedert een paar jaar zullen nu ook de kleiner plekjes benut moeten worden voor de voedselvoorziening.

Wie nog iets zien willen van wilde planten en dieren in 't krijtland, moeten zich haasten. Vermoe-

delijk kunnen wij een tocht naar de omgeving van Wijlre nog aanbevelen. Hier toch had de natuur overal langs wegen en hellingen, in bosschen en velden een pracht van bloemen als 't ware kwistig uitgestrooid. Zóó was 't tenminste nog twee jaar geleden. Wat er nu nog over is, zal in ieder geval de moeite waard zijn.

Als men tot dezen tocht besluit, kan men ook terloops een paar oude kasteeltuinen bezoeken, n.l. die van Oost en Chaloen. In kasteel Oost is thans de Limb. Federatie van Vereen. voor Vreemdelingenverkeer gevestigd, en kunnen we veilig aannemen, dat 't park met zijn merkwaardige boomen zal behouden en verzorgd blijven. Ze zullen de herinnering levendig houden aan den rijkdom ook van exotische gewassen in deze streek.

Naar Wylre.

Op den weg buiten de Berkelpoort wordt 't oog geboeid door de bosschen op de hooge hellingen, die 't Geuldal begrenzen. Links houden ze al wel op bij den Dölkensberg om over te gaan in 't akkerland op de Scheumerhoogde, maar rechts is 't een lange heuvelrug, onderbroken van boven naar beneden dalende wegen, die bijna evenwijdig loopen. Eens waren 't waterwegen, nu zijn 't droogdalen. Eerst de Sibbergrubbe, dan 't Gerendal en verder de Gronseledel.

Dolsberg.

Toen eenige jaren geleden de Dolsberg nog met Sparren beplant was, gaven deze wel een bijzonder aanblik aan 't Krijtland, omdat sparrenbosch in deze streek zeldzaam is. 't Herinnerde iets aan Eifel en Ardennen.

De boomen stonden evenwel te dicht op elkaar en zonder tusschenplanting van loofhout. De onderste takken lieten spoedig de naalden vallen bij gebrek aan licht en lucht, en er hing een muffe geur als in een hol. Groene planten konden er niet meer gedijen. Alleen *Stofzaad*, dat van vergaan loof en schimmels kan bestaan en wat Paddenstoelen konden er blijven leven. Na 't kappen der sparren in 1938 is 't Stofzaad niet meer teruggekeerd. Dat zou zoo erg niet geweest zijn, maar hoeveel ander schoons was er al door de sparren verdwenen. Welke plantenliefhebber herinnert zich niet de talrijke Orchideën van vóór de beplanting.

Thans is de Dolsberg weer met loofhout begroeid. Op 't hoogste gedeelte bestaat 't uit *Wintereikberkbosch*, met dezelfde houtsoorten en kruidachtige planten, als we verleden jaar op den Schaelsberg gezien hebben. We missen er *Witte Veldbies*, die we in den Z.O. hoek in gelijksoortig bosch tot bij Gulpen zooveel ontmoeten.

Hulst was hier ook vroeger minder talrijk, ofschoon ze in tuinen veel gekweekt werd, al was 't dan ook in minder mate dan *Zwarte Vlier*, die

ALS DE VRUCHTBOOMEN BLOEIEN



toch in deze bosschen ook zooveel door vogels verspreid wordt.

Mispel is hier ook niet zoo veelvuldig als ginds. Daar dit een zeer oude kultuurplant is, kan men 't natuurlijk verspreidingsgebied moeilijk bepalen.

Alleen de Wilgenroosjes vergoeden ons wat van 't verlies. Ze hebben zich zoo sterk vermeerderd, dat van 't dal uit gezien, 't houtgewas pleksgewijs als met een purpergloed overtogen is.

Op 't droger leemig gedeelte en op 't krijt ligt Eikhagbeukbosch in meerdere vormen. Ze herbergen ook dezelfde houtgewassen en kruidachtige planten als de bosschen op den Schaelsberg.

Men moet zich echter deze boschvormen niet scherp begrensd voorstellen. Bovendien werden, zooals overal elders, in 't krijtland allerlei vreemde houtgewassen aangeplant.

In April bloeiden onder de boomen, die nog bladerloos waren en nog volop zonlicht doorlieten, Anemonen, Helmbloemen, Longkruid, Speenkruid, Peperboompje e.a. Allemaal witte, gele, blauwe en roode kleuren. Begin Mei vangt 't jonge groen van 't houtgewas de zon al op, om ze voor zichzelf te benutten. Nu zien we alleen bloemen met witte of bleke kleuren; die komen met minder licht toe: Salomonszegel, Asperula, Heelkruid, Muskuskruid, Trosvlief, e.a. Eind Mei wordt 't loof van boomen en struiken donkergroen en dichter. De voorjaarsbloeisters hebben hun rol uitgespeeld en trekken zich in Juni in den grond terug. Alleen planten zonder bladgroen, zooals Vogelnestorchis en Stofzaad kunnen 't nu nog uithouden.

Bosorchideeën, Sleutelbloemen, Boschviooltjes, e.a. houden ook wel van wat schaduw, maar ook van iets meer licht. Daarom zullen we ze moeten zoeken aan den rand van 't struikgewas, of waar dat gekapt was. Ze maken er zich geen zorg over, dat enkele hooge boomen hier en daar wat licht onderscheppen. Ze beschutten hen toch ook voor koude wind en late vorst.

Wrakelberg. Berghoeven.

Voor 't „land van overvloed” moeten we naar de bosschen verder westwaarts, naar den Wrakelberg en de Berghoeven, waar we weer dezelfde boschvormen en plantengezelschappen vinden.

Van uit 't gehucht Stokkum nemen we 't pad, dat links door 't veld opstijgt naar 't Berghoevenbosch. Vlak onder 't bosch ligt 't akkerland in 't naakte krijt. Aan den linker boschrand groeit verscholen onder Hazelaars 't Rondbladig Wintergroen. Zijn lange, witte worteluitloopers kruipen door een dikke laag tot zwart poeder vergaane loover, die altijd vochtig blijft. De witte bloemen verspreiden een fijnen geur. Toch ziet men er weinig insecten op bezoek. 't Kan zich dan ook zelfbestuiven. De zaaddoosjes zitten toch ieder jaar vol poedervormig zaad. Dicht erbij leeft hier Vogelnestorchis alleen van 't vergane loover. Iets lager groeit ook Manorchis, zoowel met gevlekte als ongevlekte bladen. Ook Bleek Boschvogeltje is hier goed vertegenwoordigd. De groote, witte bloemen gaan alleen bij zonnig weer geheel open en dan nog slechts voor heel korten tijd. Er is echter veel insectenbezoek en ieder jaar veel zaad.

Smal Boschvogeltje is al sedert 10 jaar hier niet meer teruggezien en Rood Boschvogeltje reeds sinds 23 jaar. Van beide waren de Wylrebosschen de eenige groeiplaats in ons land.

Nog houden hier stand: Keverorchis en Breedbladwespenorchis; van de laatste zoowel de roodpaarsachtige-, als de groenbloemige vorm. Beide vormen zijn afhankelijk van de belichting; daarom vindt men de eerste aan den boschrand, de tweede tusschen 't struikgewas. Men moet de eerste niet verwisselen met Bruinroode Wespenorchis. Die komt alleen op den Pietersberg voor.

Rechts van 't pad, waar 't bosch westwaarts afhelt, prijken Bruine- en Soldaatorchissen. We vinden er ook kruisingen tusschen deze twee soorten. Sommige van deze twee verschillen



(Uit
Ir. v. Schaik
„De St. Pie-
tersberg”)

ORCHIDEEËN EN ASPERULA PARFUMEEREN 'T BOSCH DAG EN NACHT

maar weinig van de ouders; andere hebben een helderpurperen helm. Bij zuiver *O. fuscus* is deze donkerroodbruin op zwart af en de lip met bruinroode stippels (die met 't bloote oog als haarvormige papillen te herkennen zijn). Bij *O. militaris* is de helm witachtiglila, de lip purper. De naam *O. fuscus* van Jacquin is 't meest toepasselijk, maar *O. purpureus* van Hudson heeft 't eerstgeboorterecht en is dus alleen geldig.

Helaas ook hier alweer die adembenemende sporen! Wat zullen de Wyrebosschen zijn zonder Orchideeën!

Verder westwaarts groeien nog Eenbes, Giftbes, Akelei, Glad Parelzaad, Boschlathyrus, Herfsttyloos, Vingerzegge, Duizendguldenkruid. Eénbloemig Parelgras (Knikkend Parelgras is in ons land nog niet gevonden, wel bij Aken en Luik).

Op de hellingen onder deze bosschen lagen 50 jaar geleden overal nog krijtweiden. In 't buitenland heeten ze Kalktrockenrasen en onderscheidt men nog een xerobrometum op den droogsten- en een mesobrometum op iets vochtiger kalkgrond. Men zou 't kunnen vertalen door droog- en vochtig „kalkgrasland”.

In 't buitenland is Bergdravik (*Bromus erectus*) de overheerschende grassoort. In Z.-Limb. en onmiddellijk aangrenzend buitenlandsch gebied komt op de krijtheuvels een plantengeselschap voor met vele soorten, die in 't buitenland in 't mesobrometum groeien; maar Bergdravik is in ons gewest alleen aangevoerd; soms wel op aanvoerterreinen vlak bij een krijthelling. De overheerschende grassoort in onze krijtweiden is Ge-

vinde Kortsteel (*Brachypodium pinnatum*) en daar de overige grassen: *Briza media*, *Festuca ovina*, *Scleropoa rigida*, *Koeleria gracilis* en *pyramidata*, *Poa compressa*, *Trisetum flavescens*, *Avena pratensis* en *pubescens* 't meest overeenkomen met die van 't buitenlandsche mesobrometum, zou men onze krijtweiden misschien beter als een vorm van het mesobrometum opvatten en ze *brachypodietum pinnati* of Kortsteelweide kunnen noemen.

Vroeger konden deze graslanden op de krijthellingen (evenals de heiden op zandgrond) met 't heele plantengeselschap bestaan blijven, zoolang schapen ze kaal hielden. Ze lieten de zaailingen van houtgewassen, die er door dieren en den wind aangebracht werden, zooals Meidoorn, Rozen, Roode Kornoelje, Sleedoorn, Liguster, Boskrank, enz., niet tot ontwikkeling komen. Toen de schapenteelt ophield, kon zich bosch vormen. In de omgeving van Wylre zijn echter deze plaatsen al lang in akkerland en veeweiden omgezet.

Boschkortsteel (*Br. silvaticum*) houdt van schaduw en is in de bosschen op krijt en sterk kalkhoudend lösoëd hier een vrij algemeene plant.

Hard Zwenkgras (*Festuca duriuscula*) en Bergbeemdgras (*Poa Chaixii*) zijn met graszaad uit 't buitenland in de nieuwe weiden op krijt opzettelijk uitgezaaid en 't bevat hen hier best, want te Geulem en Ulestraten hebben ze zich aardig uitgebreid.

Een rest van zoo'n iets vochtige kalkgrasplaats vindt men nog links van 't pad aan den oostrand

van dit bosch. Ook enkele Vlieg-, Bij-, Pop- en Mugorchis, Welriekende- en Bergnachtorchis. 's Avonds kan men een onzer fraaiste nachtvinders, 't Avondrood, aantreffen. Hoe prachtig steken de witte pootjes en sprietten af tegen 't purper, dat zelfs over de olijfgroene vleugels uitschittert.

Keeren we naar 't middenpad terug, dan zien we tusschen Betonie en Blauwe Knoop een Boterbloem, die opvalt door zwartgevekte, en behaarde bladen. 't Is een vrij zeldzame vorm van de Boschboterbloem, n.l. *Ranunculus Breijnius* var. *polyanthemoides*. Ze lijkt overigens sprekend op Scherpe Boterbloem, die toch ook wel eens sterk behaarde en gevlekte bladen kan hebben. Goede verschillenmerken zijn de gegroefde bloemstelen en de omgebogen vruchtsnaveltjes, die bij Scherpe B. glad resp. recht zijn. De echte Veelbloemige B. (*R. polyanthemos*), die bij Gulpen is aangegeven, komt in ons land niet voor.

* * *

't Boschpad loopt uit in de weide der Berghoeven. In die der middelste hoeve bestaat de helling op 't hoogste gedeelte uit grint en zand, op 't lagere uit krijt. Men kan hier kalk- en zandminnende planten door elkaar vinden: Struikheide, Bezembrem, Tormentil, Gewone Vleugeltjesbloem, Blauwe Knoop, Harlekijn- en Gevekte Orchis, Betonie naast Duifkruid, Herfstschroeforchis, Groene Nachtorchis, Poppenorchis, Herminium, Kuifvleugeltjesbloem, Boschboterbloem, enz. De nieuwe halfer heeft de weide verbeterd, waardoor de goede grassen de overhand krijgen. Alles wordt nu door de koeien zoo kaal gehouden, dat men alleen in 't voorjaar nog iets van dit gemengd gezelschap te zien kan krijgen.

Langs den muur der hoeven zien we een plant met bladen en bloemen als van Spinazie; ze voelt echter melig aan. Ze is ook familie er van en heet „Goede Hendrik”. Welk een gekke naam! Hij wordt afgeleid van „guter Heimerich” d.i. König des Heimes, omdat ze tot de gewassen behoort, die zich 't liefst bij woningen ophouden, tot zelfs waar deze zich op de hoogste Alpen bevinden. Dodonaeus schreef, dat deze naam slaat op de geneeskrachtige werking bij uit- en inwendige ziekten. Hij noemde haar Algoede of Lammekens-ooren. De Fransche naam „Wilde Spinazie” is ook niet passend, al wordt ze daar wel als groente genuttigd, want ze behoort niet tot 't geslacht Spinazie maar tot Bijvoet, en van Spinazie is geen wilde vorm bekend. 't Is een soort Bijvoet, die met dikke wortels overblijvend is, in tegenstelling met alle andere, die eenjarig zijn.

Ofschoon ze in onze streek bij voorkeur in 't krijtdistrict voorkomt, is 't geen strikte kalkplant. Te Cottesen en Camerig groeit ze ook tusschen de koollei- en koolzandsteen op de „sjprunk” der hoeven. 't Is ook geen trappelplant zoals Varkensgras en Weegbree op begane wegen, waar men over heen kan lopen of rijden. Bij de woningen is 't haar ook om stikstof te doen, evenals



VOGELNESTORCHIS

(Uit Ir. v. Schaik „De St. Pietersberg”)

Malrove, Hertgespan, Brandnetels, e.a. In Z.Limb. noemt men ze alleen „vettig of melig onkruid.”

Ingwegen. Keutenberg.

De Doodemansweg brengt ons weer in Stokum terug. De naam zegt ons reeds, dat hij gevaarlijk is, tenminste voor fietsers. Want hij gaat niet alleen plotseling bergafwaarts, maar zit ook vol grootere en kleinere steenen, die een stortbui van de hoogte meevoert. Bij 't begin der huizen heeft men een afwateringsput moeten maken. We kunnen 't er echter voor over hebben, want de bermen zijn prachtig begroeid. Op 't hoogste gedeelte met zandminnende-, iets lager met krijtplanten. Wilde Rozen en Boscrank hangen bevallig over de wanden heen. Marjolein, Borstelkrans, Duifkruid, Blaassilene, Raketkruidkruid spreiden



MUGORCHIS

Foto Dingelstein

er haar bloemenweelde ten toei. Op 't onbedekte krijt zien we nog de verdorde stengeltjes van Stijf Zwenkgras, dat in April al bloeide.

Van uit Stokkum nemen we 't schaduwrijke pad langs de Geul naar de Keutebron. Kinderen vragen of we een glas bronwater wenschen. We nemen 't aan, want bij Ingwegen moeten we weer de steile, warme hoogte op naar den Keuteberg. Ook dit is een onzer mooiste hellingen, die tevens uit plantensociologisch oogpunt waard is behouden te blijven, temeer daar ze voor groenteteelt wel niet geschikt zal zijn. Ze is rijk aan volstrekte kalkplanten. Aan den voet straalt ons Raketkruiskruid met trossen goudgele bloemen tegen. 't Lijkt heel veel op Jacobskruiskruid, dat hier ook groeit, maar 't eerste is veel meer behaard, in de zon zelfs witviltig.

In de beemden rechts van 't pad Sleutelbloemen, Herfsttijloos, Harlekijnorchis en nog enkele Breedbladorchis, maar geen spoor meer van Vleeschkleurige- en Wantsenorchis.

Op de Oostzijde een stukje open krijtweide met Bitterkruid, Klein Sorbenkruid, Margrietten, Marjolein en Thijm.

Op de barre rots in de braadzoon Ruige Scheefkelk, Steenthijm, Blaassilene en Slangenkruid.

In 't beboschte gedeelte Soldaat- en Bruine Or-

chis, Ruig Klokje, Sleutelbloemen en Tijloos. Ook een paar struiken van Wolfkers of Doodkruid.

Op den top een fraai uitzicht naar de rotsen van den Dölkensberg door bosch omlijnt en de Kluis, verscholen onder eiken, beuken en linden. Aan den voet de kasteelen Oud-Valkenburg, Oost en Chaloen, waar de Geul langsheen kronkelt en waar in de sappige weiden de knotwilgen haar zilverig aschkleurig loof heen en weer bewegen en de breede kronen der populieren ruischen.

Rechts van den Dölkensberg 't wijde akkerland van de Scheumerhoogde tot aan de bosschen op de Eiserheide.

Oostwaarts in 't dal vanaf Schin op Geul tot Wylre liggen grooter hoeven met moestuin en boomgaard. Ook nog enkele kleinere huisjes, soms met 't „bakkes" vrij ver van de woning afgescheiden; de oven meestal bekleed met leemen wanden.

Gerendal—Biebosch.

't Dal zelf is een droogdal. Tengevolge van de beekinsnijding is 't afvoerkanaal onder de tegenwoordige oppervlakte verlegd. De hoge helling ligt zeer zonnig op 't zuidwesten. Op den top staan nog oude Boschpijnen, waaronder de nuttige Boschmieren haar nesten bouwen, soms twee meter in doorsnee. Onder 't terrasgrint komt 't krijt voor den dag, waarop veel mooie kalkplanten. Kruidvlier houdt ook van kalk, maar ook van vocht, daarom zoekt hij niet de helling, maar 't dal.

In den mergeldrinkwaterput nog een paar plantjes van de zeldzame Tongvaren, die hier al in 1888 is aangegeven.

Vorbij de huizen komt men in 't Moordgerendal, waar de helling gedeeltelijk beboscht en gedeeltelijk open is. Hier ook weer veel orchideeën.

Hadden we meer tijd, dan zouden we van 't tegenoverliggende Körverbosch nog 't St. Jansbosch kunnen bereiken, waarin langs de oosthelling veel Wegedoorngroeit. De kleine, groene bloempjes vallen weinig op, des te meer de dikke, glimmend-zwarte bessen im September. Hier begint 't fraai geaccidenteerde Biebosch, dat nog veel belangrijke planten huisvest. Orchideeën, Glad Parelzaad, Groot Springzaad, Heelkruid, Tijloos en Muskusaardbei. Deze brengt ook hier nooit vruchten voort, omdat de meeldraden slecht ontwikkeld zijn. Nergens vindt men zooveel Akeleias op de westhelling, die naar de Sibbergrubbe leidt, een onzer mooiste holle wegen, waar Gele Doofnetel zoo fraai schuil gaat onder overhangende Boschrank.

Aan 't zuidend van de Sibbergrubbe bij den Koeweg staan hoge Iepeboomen. 't Zijn geen gewone-, maar Steeliepen. Van hier leidt een heel smal pad naar den top der helling waar Wilgalant groeit.

(Wordt vervolgd).

DE NATUURHISTORISCHE
VERZAMELINGEN
VAN
CHRISTIAAN QUIX.

Geschiedschrijver en Bibliothecaris der Stad Aken.

*Aan 't Klein Seminarie Sint Truiden.
1843—1943.*

De levensloop van Christiaan Quix is, kort verteld, de volgende:

Geboren den 8 Oct. 1773 op den Wijngaardshof, Hoensbroek, uit 't huwelijk van Martinus Q. met Anna Elisabeth Jongen.

Martinus' vader, eveneens Christiaan geheeten, was getrouwd met Catharina Roosenboom.

Grootvader Christiaan verplaatste z'n woön van uit Wijnandsrade, waar de familie Quix, sinds onheugelijke tijden resideerde, naar Hoensbroek.

Op 10-jarigen leeftijd werd onze jonge Christiaan ter schole gelegd in Aken en kwam, na er 't voorbereidend onderwijs te hebben genoten, op een door Ex-Jesuiten geleid Gymnasium.

Hier verbleef hij 3½ jaar, om dan, in 1792, z'n roeping te volgen.

Hij trad in de Orde der Karmelieten, die in de Stad van Keizer Karel, 'n klooster had.

In den herfst van dat jaar zien we hem in 't noviciaat der Karmelieten-orde te Keulen.

Middelerwijl — midden December 1792 — waren de uitspattingen der Fransche Revolutie ook over Aken losgebroken.

't Klooster van Karmel werd door de Franschen voor militaire doeleinden in beslag genomen; de monniken moesten 't gedeeltelijk ontruimen, totdat den 1sten Maart 1793 bij Aldenhoven de Oostenrijkers de Fransche troepen versloegen en daarop Aken bezetten.

Gedurende 1½ jaar zouden kloosters en hunne bewoners met rust worden gelaten.

In Maart 1793 is de novice Christiaan in Aken terug, om in den zomer van 1794 weer terug te keeren naar 't Convent zijner Orde te Keulen, uitgerust met 'n dosis philosophische-theologische kennis, welke hij, in dien korten tusschentijd, in Aken had opgedaan.

Dan is de Fransche revolutie dra ook tot Keulen doorgedrongen en maken de „vrijheids-apostelen" zich van de stad meester.

De tragedie rondomme jaagt de meesten, die 'n geestelijk kleed dragen, mannen zoowel als vrouwen op de vlucht, naar den kant uit der andere zijde van den Rijn.

En zoo belandden de Keulsche Karmelieten bij hunne Ordensgenooten in Frankfurt.

Hier zou Q. onder den kloosternaam van Frater Ignatius z'n theologische studies voortzetten.

Maar niet lange!...

Den 15 Juli 1796 toch viel ook Frankfurt der Fransche furie in handen en zagen de Karmelieten zich genoodzaakt, in overhaaste vlucht, uit elkaar te gaan.

Gelukkig zij, die familie of vrienden hadden, waar ze 'n onderkomen mochten vinden.

Tot hen behoorde frater Ignatius, alias Christiaan Quix, die liefdevol werd opgenomen in 't ouderlijke huis, den Wijngaardshof te Hoensbroek.

Dan is hij, 4 Mei 1797, z'n roeping trouw, in den Dom van Münster Diaken en den 8 October, z'n verjaardag, te Keulen Priester gewijd.

Aan 'n hervatten van 't kloosterleven viel niet te denken. Met toestemming zijner Overheid wordt hij nu slotkapelaan en huisonderwijzer bij de familie de Nys, op den burcht van Raeren.

Z'n vrijen tijd kon hij hier, naar hartelust, besteden aan z'n lievelingsvak — Geschiedenis — afgewisseld door waarnemingen in de vrije natuur en 't verzamelen van natuurhistorische voorwerpen.

In 1802 verwisselt hij Raeren voor Aken, waar hij een privaatschool opent, iets wat in dien tijd, vrij gemakkelijk ging, omdat men, op onderwijsgebied, de leuze huldigde: „la position fait l'homme", en er weinig rekening mee hield, of iemand, al dan niet, voldoende capaciteiten en de noodige karaktereigenschappen bezat, om met goed gevolg te kunnen „schoolmeesteren".

Doch toen, in 1805, de totstandkoming plaats had eener „école secondaire communale", ging hij tot deze over en werd tot leeraar benoemd in Geschiedenis, Aardrijkskunde en Latijn, later Grieksch.

In 1822 neemt hij, wegens toenemende hardhoorigheid, ontslag en krijgt pensioen.

Gestadige studie heeft hem intusschen gerijpt tot bedreven historicus, die, beter dan wie ook, de geschiedenis van Aken en omgeving kent.

Bereids in 1818 verscheen van zijn hand: „Aachen und dessen Umgebungen".

Thans, van schoolzorgen bevrijd, heeft Q. den tijd om zich gansch te geven aan wat ter voorbereiding noodig is, om van hem te maken wat hij worden zou: de Akeners geschiedschrijver. 't Is ons doel niet hem hier als zoodanig te schetsen; evenmin hem te belichten als Stedelijk Bibliothecaris. In deze functie tocht wordt hij benoemd den 22 Augustus 1833 en heeft hij zich onsterfelijke verdiensten verworven.

Over 't eene zoowel als over 't andere is er in den breede uitgeweid door Dr. C. Wacker, uit wiens pen in: Mitteilungen des Vereins für Kunde der Aachener Vorzeit", IV. Jahrg. 1891, een met warme liefde en groote feitenkennis geschreven Biographie vloeide: „Leben und Werke des Aachener Geschichtschreibers Christian Quix".

Bij zijn dood schreef een zijner vereerders:

„Quix rette vor Vergessenheit
„Noch vieles aus der Nacht der Zeit,
„Ihm dankt die Muse manche Kunde,
„Drum lebt auch Er in Dichtermunde."

Deze uiting moge, wat poëtische volmaaktheid betreft, nog zoo weinig verheven zijn, ze is, in elk geval goed bedoeld, een kleine hulde aan Quix gebracht.

Hoe weinig pretentieus ook, steekt ze gunstig af bij 't gebrek aan piëteit, waaraan de Stad Aken zich schuldig maakte tegenover haren zoo verdienstelijken burger.

Nadat hij den 13 Januari 1844, in zijn woonhuis, in de Mörgensgasse gelegen, overleden was en op Dinsdagmorgen 16 Januari, van uit de St. Jacobskerk, ter laatste rustplaats werd gebracht, heeft Aken zich niets meer van zijn graf aange trokken. Niet eens wijst 'n eenvoudig kruis of steen de plaats aan waar Christiaan Quix den dag der Verrijzenis afwacht.... Later heeft men, naar 'k meen, dit verzuim ietwat goedge maakt door, naar hem een straat te benoemen. Wanneer zal zijn geboortedorp, Hoensbroek, dat goede voorbeeld volgen?...

Doch, over den Geschiedkundige zouden wij 't niet hebben.

Wij willen Quix bespreken als Natuurkundige en verzamelaar.

Verzamelen zat hem in 't bloed.

Hij verzamelde niet alleen oude perkamenten en vergeelde, mufriekende papieren, kostbaar bronnenmateriaal, waaruit geput kan worden voor 't vastleggen van historische feiten, — ook voorwerpen van natuurhistorischen aard hadden, van z'n jeugd af, zijn belangstelling.

En zóo kon hij, in 1818, in z'n werk: „Aachen und dessen Umgebungen” en in 1829 in de „Historisch-topographische Beschreibung der Stadt Aachen und ihrer Umgebungen” schrijven: „*Ich selbst besitze eine bedeutende Sammlung von Vögel, Fischen, Amphibien, Insecten, Versteinerungen und Mineralien.*”

„Seine Wohnung, aldus zijn biograaf Wacker, präsentierte sich wie ein Archiv oder ein naturhistorisches Kabinet. An den Wänden standen auf zahlreichen Gestellen aufgestopfte Vögel, in Schränken, auf Tischen und Stühlen lagen interessante Mineralien, Urkunden, alte Bücher, Akten und Schriftstücke. Seine Freunde fanden ihn fast immer beschäftigt mitten zwischen seine Schätzen sitzend.... Suchte er Erholung, so ging er hinaus auf den Lousberg oder auf die weitergelegene Höhe von Vetschau, wo er von der Windmühle auf dem Rücken derselben eine herrlichere Aussicht geniessen konnte, als sie der Lousberg bot. Hier wie dort beobachtete er eifrig Tier- und Pflanzenleben; noch grösseres Interesse hatten für ihn die mineralischen Produkte unserer Gegend, vor allem merkwürdige Versteinerungen wie u.a. die Röhrenschncke, der „Würmköcher”, letzterer eine angeblich erst von Baron von Hüpsch entdeckte, bis dahin unbekante Versteinerung. Mehr als auf dem übrigen Gebiete der Naturwissenschaft war er in der Zoologie bewandert, besonders in der Kunde einheimischer Vögel. Aus solchen bestand auch grösstenteils die von ihm angelegte naturhistorische Sammlung. Während seiner Lehrthätigkeit unterrichtete Quix besonders an der Sekundärschule vielfach in der Naturkunde. Dabei kam er zu der Erkenntnis, dass das bisher eingehaltene Verfahren didaktisch unfruchtbar sei und glaubte sich berufen auf diesem Gebiete zu

reformieren. Bis dahin litt allerdings der Unterricht sehr an Systemlosigkeit und Zerrissenheit, indem bald über dieses, bald über jenes Tier erzählt oder vorgelesen wurde. Nachdem Q. schon 1822 eine bei J. J. Hamel auf dem Annuntiatenbach erschienene „Naturbeschreibung der Feldmäuse und des Hamsters nebst Mitteln zu ihrer Vertilgung” geschrieben — ein Werk, das nach dem Titel und dem Ladenpreise von 5 Sgr. zu urteilen gewiss nichts Grossartiges war — gab er sich im folgenden Jahr daran, eine Naturbeschreibung der Tiere nach dem Handbuch der Zoologie des Professors Goldfuss in Bonn auszuarbeiten. Er will durch dasselbe die systematische Unterrichtsweise fördern. Durch eine vieljährige Erfahrung überzeugt, hielt er diesen für den zweckmässigsten; denn er spräche die Schüler mehr an, die sich freuten die Erkennungs- und Einteilungsmerkmale zu wissen, sie an der Tieren finden zu können und das dadurch erkannte Tier in seine Ordnung, Klasse, Familie und Gattung zu setzen und darin aufzusehen. Auf Originalität macht das Buch also nach dem Titel keinen Anspruch, der Verfasser erklärt offen, dass er von allen Seiten das Gute und sogar wörtlich aufgenommen habe. Er bestimmt sein Buch, das übrigens nur die einheimisch-europäischen und von den ausländischen nur die merkwürdigsten Tiere beschreibt, bloss für Elementarschulen und die drei unteren Klassen der Gymnasien.”

't Werk verscheen in drie bandjes, ieder van twee afleveringen, tusschen de jaren 1823—'29, ten tijde dus, dat Q. bereids leeraar in ruste was, ofschoon hij zich, blijkens 't titelblad, nog altijd noemt: „Oberlehrer”.

't Is voor den auteur te hopen geweest, dat deze uitgave hem geen „windeieren” heeft gelegd; als pensioen genoot hij de kapitale som van 223 Thlr., 5½ Sgr. en 3 Pfg!...

De 1ste aflevering van Band I schijnt opgang te hebben gemaakt.

Volgens No. 113 toch „der Stadt-Aachener-Anzeigen” van 18 Sept. 1824 was toen de eerste oplage, die in 1000 exemplaren verscheen, al uitverkocht....

Geen van de ons bekende 24 belangrijke publicaties van Q. op geschiedkundig gebied, heeft bij haar verschijnen een ontvangst gehad als deze weinig beteekenende „Naturbeschreibung der Thiere oder Zoologie”.

Van 't tweede bandje: Visschen en Reptielen, alsmede van 't derde bandje: Beschrijving der Vogelsoorten, verschenen bij M. Ulrichs, Aken, respectievelijk in 1827 en 1828, is er — de Hemel mag weten na welke Ulyssiade! — een exemplaar terecht gekomen in de boekerij van 't Natuurhistorisch Museum te Maastricht, waar ze, als curiosa, met piëteit worden bewaard.

In deze 1ste aflevering van Band I, welke de Zehnte Klasse, Aves, Vögel, behandelt, staat hoegenaamd niets, wat ook niet bij Goldfuss te vinden is, behalve op p. 102, waar bij de beschrijving van den „Tauben-Falke” — *Falco peregrinus* — Q. de volgende voetnoot geeft:

„Die Einwöhner des Dorfes Falkeswerth bei Herzogenbusch beschäftigten sich; als die Falknerie noch in Ansehen stand, ihn zur Beize d.i. zum Fangen anderer Vögel ab zu richten, und zwar zunftsmässig. Gegen den Herbst, reissten sie in andere Länder, Falken zu fangen, die sie nachher abgerichtet theuer verkauften, das Stück wohl zu 800 holländischen Gulden”.

We meenen, dat eerst, ettelijke jaren geleden, de laatste valkenier in Valkenswaard is overleden.

De Valkerij, welke Q. meende al in 1828 niet meer te bestaan, heeft derhalve, nog lang daarna, in Valkenswaard stand gehouden, al gebeurde zulks dan ook op meer bescheiden wijze, buiten „gildeverband”, niet meer „zunftmässig”.

't Is ietwat opvallend, dat Q. bij 't samenstellen zijner „Naturbeschreibungen”, voor zoover we konden nagaan, nergens gebruik maakte van zijn uitgebreide natuurhistorische verzamelingen, daarvan althans met geen woord rept.

* * *

Waar zijn deze verzamelingen gebleven?...

Egidius Slanghen, Burgemeester van Hoensbroek, die in zijn werk „Het Markgraafschap Hoensbroek”, 1859, ook een bladzijde wijdde aan de nagedachtenis van Christiaan Quix, zegt: „Quix was daarenboven een groot natuurkenner en ijverig verzamelaar van mineralen; zijn niet onbelangrijk kabinet ging, in de laatste tijden van zijn leven, bij verkoop over aan de Paters Redemptoristen te St. Truyen.....”

Dat Q., behalve mineralen, ook andere natuurhistorische voorwerpen heeft verzameld, wordt door Slanghen niet vermeld.

En dat deze mineralen terecht zijn gekomen bij de Paters Redemptoristen te St. Truiden is onjuist.

We hebben ons om inlichtingen gewend tot den huidige Pater Rector van 't Redemptoristen-klooster aldaar.

Diens bescheid luidde: „Als antwoord op Uw schrijven van 23. 12. '42 heb ik de eer U te melden, dat we, ik zal zeggen, een handvol mineralen bezitten, maar te vergeefs heb ik, in de registers van ons klooster, naar eene aanduiding gezocht, die op den aankoop van die mineralen betrekking zou hebben.”

R. Wacker, wien 't, gelijk we zagen, zeer goed bekend was, dat Q. een uitgebreide collectie van allerlei natuurvoorwerpen bezeten heeft, schrijft:

„Seine Sammlung aufgestopften Vögel hatte Q. noch selbst ans Kloster Rol-Duc verkauft, von wo sie um 1837 in das belgische Redemptoristenklooster St. Trond kam.”

Wacker licht ons alleen in over 't verblijf der vogelcollectie en... hij doet 't verkeerd.

Na de Fransche revolutie was er geen klooster Rolduc meer; binnen de aloude Abdij huisde toen sinds 1831 't Klein-Seminarie van Luik.

Heeft de naam Kloosterrade, Kloosterrath, zooals Rolduc óók heet, den auteur wellicht parten gespeeld en hem Kloster Rolduc in de pen gegeven?

Best mogelijk! Even goed als 't mogelijk is, dat

't jaartal 1837 wel 't jaar zal zijn waarop de collectie, niet van Rolduc naar St. Truiden, doch van Aken naar Rolduc verhuisde. Dit is te meer aanneemlijk, wijl van af 1831—'32, de vruchtbaarheid van Q. als historie-schrijver, buitengewoon groot moet heeten en hij geen tijd meer zal gevonden hebben om zich met zijn natuurhistorisch kabinet te occuperen.

Q. immers, die in 1844 overleed, verkocht ze, ettelijke jaren vóór zijn dood, aan Rolduc....

En van Rolduc is ze verhuisd naar St. Truiden!

Doch naar geen Redemptoristenklooster aldaar!

Toen in 1843 't Klein-Seminarie van Luik overgeplaat werd van Rolduc naar de voormalige Benedictijner Abdij van St. Truiden, ging heel de toenmalige inventaris mede daarheen....

We correspondeerden hierover met den tegenwoordigen Directeur van St. Truiden, den Hoogeerw. Heer Canonicus Boes; d.d. 20 December 1942 deelde hij ons mede: „Inderdaad deze verzameling opgezette vogels en dieren bestaat nog en is nog steeds zeer belangrijk. Ik vermoedde wel dat zij ons overgekomen was van Rolduc; doch ik had er geen bewijs van. In het jaar 1880 werd ze aangevuld, zoo vernam ik onlangs, — door een gift van Dr. Bamps te Hasselt”.....

De puzzle „waar zijn de „Aufgestopfte Vögel” van Q. gebleven?” is hiermede o.i. opgelost.

Maar... waar moeten we zijn mineralen zoeken?

Ook dat raadsel meenen we te kunnen ontwarren.

Toen de bewering van Slanghen onjuist bleek, kwam bij ons 't vermoeden op, dat de mineralen eveneens moesten gezocht worden in 't Klein-Seminarie van Sint Truiden.

Dies informeerden we, of er zich een collectie mineralen en fossielen bevond en zoo ja, wilde men dan niet 'ns kijken of er voorwerpen tusschen waren uit 't Onder-Senoon, m.a.w. uit 't Zand van Aken en 't Groenzand van Herve of Vaals.

In en rondom Aken toch had Q. rondgezworven op zoek naar versteeningen, stomme, maar voor hem, den verstaander, vaak luid sprekende getuigen uit de vele millioenen jaren ouden bodem, waarin de fundamenten rusten van 't hem zoo vertrouwde Aken en omstreken.

't Antwoord van Kanunnik Boes, Directeur van 't Klein-Seminarie van St. Truiden, was zooals ik dat verwacht had.

„We bezitten inderdaad ook deze prachtige en zeer gewaardeerde collectie mineralen en fossielen. Het lijdt voor mij geen twijfel dat ze, samen met de vogels, hier uit Rolduc zijn aangeland. Die Redemptoristen-kwestie vindt misschien hierin hare verklaring: een vleugel van onze oude Abdij (n.m.l. de oude Normaalschool en het tegenwoordig kwartier der Zusters) heeft ettelijke jaren dienend als klooster der Redemptoristen. Misschien verbleven zij daar nog, toen de inboedel van Rolduc hier aankwam; van daar.....”

En zoo weten we thans waar zich de, meer dan een eeuw oude, verzamelingen van Quix bevinden.

Mineralen, „Röhrenschnecke” en „Würmköcher” zijn de onafscheidelijke gezellen gebleven

van de „aufgestopfte" Vögel, allemaal door Quix te zijnen huize bijeengebracht, in wier aanschouwing hij zich zoo menigmaal verheugde.

Hieromtrent uitsluitel te geven was ons doel.

Rest nog: een hartelijk dankwoord te brengen aan den Hoogeerw. Heer Kanunnik Boes, directeur van 't Klein-Seminarie te St. Truiden en den Zeereerw. Pater P. Clerinx, Rector van 't Redemptoristenklooster aldaar, voor de ons zoo vriendelijk verschafte inlichtingen; niet 't minst gaat die dank uit naar Mej. Dr. W. v. d. Geyn, wie geen moeite te veel was om ons, voor dit opstel, benoedigde bouwstoffen te bezorgen, welke anders, door de tijdsomstandigheden, maar moeilijk of heemaal niet, verkrijgbaar waren geweest.

Rector JOS. CREMERS.

Kanne (B.), 1-2-'43.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR:

Egidius Slanghen: Het Markgraafschap Hoensbroek, 1859;

Haagen: Allgem. Deutsche Biographie, Bd. 27, 1888; Dr. C. Wacker: Leben und Werke des Aachener Geschichtsschreibers Christian Quix, in „Mitteilungen des Vereins für Kunde der Aachener Vorzeit", IV Jrg. 1891.

DE KROEDTWÜSJ. (KRUIDENWISCH).

't Gebruik in Limburg en ook in vele andere Katholieke contreien, om op Onze-Lieve-Vrouwe-Hemelvaartsdag, 15 Augustus, zekere kruiden, in een bos saamgebonden, kerkelijk te laten zegenen, als voorbehoedmiddel tegen bliksem, dateert, zoo goed als zeker, uit de eerste tijden al, dat 't Christendom hier ingang vond.

Waarschijnlijk is 't de „kerstening" van een Oud Germaansch heidensch oogstgebruik of van een dito offerfeest.

Ge kunt hiervan een overzicht vinden o.a. in: „Verzamelde Opstellen", uitgegeven door den „Geschied- en Oudheidkundigen Studiekering te Hasselt", dl. V, p. 112—128, 1929, van de hand van A. H. van Dijk: „de Kruidwisch".

We gaan hier stilzwijgend voorbij, hoe, voor de samenstelling van 'n Kroedtwüsj, hoofdzakelijk bepaalde planten in aanmerking komen en hoe, in deze plantenkeuze, afwisseling bestaat voor de verschillende landstreken, waar 't gebruik nog in eere is.

Voor wat ons Limburg betreft, verwijzen we ook naar: „Botaniseeren in de Kerk" (door Dr. H. Uittien in Gedenkboek bij den 70sten verjaardag van dr. Jacq. P. Thijsse, 1935).

Als 't onweêrt werpt men een gedeelte van de Kroedtwüsj in 't vuur, meestal onder 't opzeggen van 't St. Jans evangelie: „In 't begin was 't woord..." of 't bidden van den Rozenkrans.

Daardoor wordt 't bliksemgevaar geweerd.

In sommige streken worden stervenden en doden ettelijke kruiden uit de wisch onder 't hoofd geschoven en worden die ook in zerk en graf gelegd.

Waar in de Kroedtwüsj graanhalmen, koren, tarwe, haver, gerst worden aangebracht, doet men deze, na de zegening, deels in 't veevoeder, deels in 't zaadgoed voor 't volgend jaar.

Als de oogst wordt binnengehaald is 't hier en daar, o.a. in de buurt van Trier, gebruikelijk, vooraf op den bodem der leege schuur wat van de Kroedtwüsj neer te leggen, liefst in den vorm van een kruis, waarop dan de eerste garven komen te rusten.

Door de arbeiders wordt later, bij 't dorschen dezer garven, zorgvuldig naar de Kroedtwüsjresten gezocht en hebben ze bij 't terugvinden recht op een daarvoor apart gebakken koek, „Striegelkuchen" geheeten.

Waar, zooals 't vaak in Limburg geschiedt, graanmijten in 't open veld worden gemaakt, vindt 't aanbrengen van iets uit de Kroedtwüsj onder de onderste schovenlaag, ook daarin plaats net als in de schuur.

De Trierer koeken echter zijn, voor zoover ik weet, bij ons niet bekend.

In Beieren en Tirol geeft men aan 't vee, alvorens dit naar de weideplaatsen te drijven, van de gewijde kruiden te eten ter bescherming tegen bliksem en heksen.

Nergens vond ik melding gemaakt van iets, wat, althans 40 à 50 jaren geleden, in zwang was, en misschien nu nog bestaat in de buurt van Sittard, o.a. te Broeksittard, Doenrade, Bingelrade, Jabeek.

De planten worden in de Kroedtwüsj saamgebonden door middel van een katoenen wit of blauw of zwart lint.

Dit lint moest altijd zeven ellen lang zijn. 't Heilig getal 7?...

In den laten herfst, als de koeien, gelijk 't geregeld gebeurde, naar de klavervelden werden gebracht, waarop ze, zooals 't heette, „gespannen" werden, d.i. aan een in den grond geslagen houten of ijzeren paal geketend door middel van een z.g. „spanhout", tot op een afstand van $\pm 1\frac{1}{2}$ meter, de rondom den paal staande klaver konden bereiken en afvreten, gebeurde 't niet zelden dat de klaver 's morgens vol bevroren dauw zat, berijpt was.

Voor vraatzuchtige gulzige koebeesten had zulks somwijlen droeve gevolgen.

't Natte, koude voedsel toch, 't welk zoo op eens, in groote hoeveelheid, belandde in de maag, ging daar aan 't gisten, er hoopten zich in de ingewanden gassen oopen, soms in die mate, dat zoo'n dier er doodziek van werd en niet zelden ook, na korten tijd, dood ging.

'n Zeker teeken van dat ziek zijn was, dat 't lijf geweldig opzwol; en als 't wære, dreigde te barsten. De boeren noemden dit „oploopen", — „de koei is opgelopen".

Dan werd 't zeven ellen-lange lint van de Kroedtwüsj voor den dag gehaald en rondom 't kranke lijf gewikkeld.

Volgens 't volksgeloof was 't, en is 't misschien nog, een probaat geneesmiddel voor „opgelopen" runderen.

Rector JOS. CREMERS.